

«Boljak işe çäre ýokmy?» ýa-da takdyryň üýtgewsiz kanuny

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

"Boljak işe çäre ýokmy?" ýa-da takdyryň üýtgewsiz kanuny

«BOLJAK IŞE ÇÄRE ÝOKMY?!» ÝA-DA TAKDYRYŇ ÜÝTGEWSIZ KANUNY

«Kapasada doglan guşlar uçmagy kesellemekdir öýderler».

Aleksandr Hodorkowskiý.

Halkymyzda kimdir biriniň başyna öz islemejek we öňüniň alynmagy mümkin däl işi düşende, ýakynlary ýa tanyş-bilişleri tarapyndan oňa «Boljak işe çäre ýok...» diýip göwünlik bermäge çalşylýar.

Ynha, aýdaly, ýaşlar durmuş gurýar. Ýolüsti tanyşlyk arkaly ýeňlesligiň badyna gurlan maşgalalaryň binýady telper bolansoň, olaryň hemişelik dowam edip gidiberýäni az-az. Gynansak-da, bu gün ýaş oglan-gyzlaryň aglabasynyň nikasy bozlan. Ene-atany, özünden ulyňy diňlemän berebekgeýlik bilen guran durmuşyny bozanlaryň, soňra «maňlaýymda bar eken, garamaňlaý ekenim» diýip, ony «maňlaýyň» üstüne ýüklemegi dogrumyka? Ýa bolmasa içibileniňi içip, serhoş ýagdaýa rula münüp, şäheriň iň gelim-gidimli şaýollarynyň birinde awtoulag heläkçiligine uçrasaň we (Hudaý saklasyn!) ýanyňdaky ýoldaşyň aradan çyksa... bu-da «kysmatymda bar eken» diýip oňaymaly zatmy eýse?!. Durmuşda muňa meňzeş wakalaryň onlarçasyny, hatda ýüzlerçesini gördüm, eşitdim. Maksadym, şeýle-şeýle zatlary bilýän diýip, köpbilmişlik satmak däl. Bu söhbeti açmakdan maksadym: ýazgyda, kysmata ten bermegiň öte ýalňyş ynançdygyna ünsüňizi çekmek.

Aslynda, ýazgyt, kysmat, takdyr näme?

Ylmy dilde, filosofiýada muňa fatalizm diýilýär. Fatalizm takdyra ýazylanlaryň we bolup geçýän ähli ýagşy-ýaman wakalaryň dünýewi kanunlaryň gurşawynda bolýandygyny öňe sürýän pelsepewi taglymatdyr. Ýslam dininde bu taglymata iň

ýakyn akym jebriýe mezhebidir. Fatalizm pozitiwizme we ylyma söýenýän bolsa, jebriýe mezhebine ynanýanlar bar zady Hudaýyň ygtyýaryna baglanyşdyrýarlar.

Fatalistler takdyra ten bermegi özüňe garşy bolýan hereketlere garşylyk görkezmekden has makul çemeleşme hasap edýärler. Filosoflaryň we ateist garaýyşlara has ýakynlaryň takdyra ten bermä ýykgyň edýänleri diniň çoçgaryna çolaşanlar hasaplaýandygyna garamazdan, dini dogry düşündirmegi başaryan ylahyýetçi alymlar takdyra (ýazgyda, kysmata, maňlaýa -t.b.: bularyň hemmesi manydaş) ten bermegiň şeýtanyň dinidigine ünsi çekýärler. Takdyra ten bermek adamy ýöwsellige, ýaltalyga äkidýär. Bu barada türk professory Newzat Tarhan şeýle diýýär:

«Hakyky takdyra ten bermek – netijeden soňky ykraryýetdir. Heniz ortada hiç zat ýokka ykraryýet – takdyra ten bermek däl-de, barypýatan ýaltalykdyr». Has dogrusy, nalajedeýinlikdir!

Dogry ynançda takdyra ten bermegiň hiç hili orny ýok. Adamyň eden ýagşylygyndanam, ýamanlygyndanam onuň diňe özi jogapkär. Çünki, «ýaşaýyş bir göreşdir!» Bize bu göreşde ýeňmek we öňümüzde goýan maksadymyza ýetmek üçin gaýratlylyk hem-de maksada okgunlylyk gerek. Göreşmek – biziň ýaragymyzdyr, göreşiň netijesi bolsa – takdyrymyz. Şonuň üçinem biziň her işe bolan tutumlarymyzdan, niýet-pällerimizden, sözleýän sözümüzden, hereketlerimizden akyl-huşumyz, mantygymyz jogapkärdir.

Bu gün dünýäde bolup geçýän ähli ýagşy-ýaman wakalaryň, tebigy hadysalaryň düýp sebäbini dörjeläp görseň, hökman adam eli bilen döredilen emeli sebäpler bar. Biziň dykgatymyza ýetirilýänler bolsa düýbünden ýalan ýa-da ýuwmarlanan görnüşde. Görýän we eşidýän her bir zadymyza ynanmaly däl, şu setirleri okap oturanlaryň özlerem, muňa bizden gowy düşünyändirler. Biz bize ýetirilen her bir habary eşiden wagtymyzda aklymyzy herekete getirmeli we «näme üçin, näme sebäpli?» diýen soragy bermeli. Aňyrsyna göz ýetirmän, körekörlük bilen ynanmak nadanlyga äkidýän ýoldur. Taryhdan mysal alalyň.

1274-nji Çingiz hanyň agtygy Kubilaý han Ýaponiýany basyp almak baradaky atasynyň arzuwyny amala aşyrmak üçin goşun

toplap ýola çykýar. Ýolda deňiz taýfuny mongol goşunyny berbat edip taşlaýar. Ýedi ýyl geçenden soň, 1281-nji ýylda Kubilaý ähli güýjüni toplan, ikilenç ýörişe çykýar. Mongollar bu gezegem öňki sataşan betbagtçylygyna uçraýar.

Geliň, munuň näme üçin şeýle bolandygyny ylmy taýdan düşündirmäge synanşalyň: Günorta Amerikanyň günbatar kenarýakasy Perunyň we Hindistanyň gündogar kenarýakalarydyr Awstraliýanyň arasynda ermino diýen akym bar. Özem bu – periodik taýdan her ýedi ýyldan bir gezek gaýtalanýan akym.

Eger Kubilaý han 1274-nji ýylda däl-de, 1273-nji ýylda ýa-da 1275-nji ýörişe çykan bolsa, onda mongollar bu tebigy hadysa uçramazdylar. (Klimat üýtgeşmeleri baradaky gelejekki söhbetimizde, orta atýan pikirlerimize giň çarçuwada düşünmek üçin mongollaryň başyna inen hadysanyň üstünde hem gysgaça durup geçeris, emma bu başga makalanyň mowzugy). Ýokarda mongollaryň başyna inen tupany ýapon ruhanylarynyň ýow isläp gelýän basybalyjylara garşy eden dogma-dilegleriniň miwesi diýip düşündirjek bolýanlaram bar. Çünki ýapon ruhanylary «kamikadzä» (ýagny «mukaddes tupana») duşmana göz görkezmegi üçin gije-gündiz ýalbarypdyrlar. Kamikadze diýen söz «mukaddes tupan» diýmekdir. Käbirleriniň kamikadzeleri «ar alyjy uçarlar» bilen baglanyşdyrjak bolmagynyň hiç hili ylmy we taryhy tutarygy ýok.

Indi özüňiz aýdyň: Kubilaý hanyň Ýaponiýa eden iki ýörişinde şowsuzlyga uçramagy onuň takdyrynda barmydy? Ýok! Muňa «takdyrynda bardyr» ýa-da «boljak işdir-dä!» diýenler, diňe öz nadanlyklaryny ýüze çykardygyny bolar. Kellämizi işledeliň we «näme sebäpli şeýle boldy?» diýeliň.

Aslynda «takdyr näme?» diýlende, oňa jogap berýänler muny «ylahy takdyr» bilen bulaşdyrýarlar. Ylahy takdyryň nämedigini özümçe düşündirmäge çalşayyn. Dagetek obalarda ýaşaýanlar gowy bilýändir: Sumbar derýasy her ýylyň ýaz aýlary joşýar, jülgäni elendirip uly-uly siller gelýär. Eger derýanyň hanasynda bir jaý gursak we «Hudaý bardyr-da, ýaşaberiň, hiç zat bolasy ýok» diýip, onuň içine jaýsyz kösenip ýören birini salsak, geljek ýazda-da, apy-tupan sil gelip, o jaýy we içindäkileri düýbi-teýkary bilen syryp-süpürüp äkitse, muňa-da «maňlaýlarynda bar

eken, boljak işe çäre ýok» diýmegiň näme manysy bar?!
Sumbat derýasynyň barlygy we siliň joşmagy – bu takdyryň
üýtgeşsiz kanuny, ýagny, ylahy takdyr. Emma onuň hanasynda jaý
gurmagyň nähili howpludygyny görüp-bilip durkagam, soňky bolan
pajygaly wakadan soň muňa takdyryň üýtgeşsiz kanuny diýip
bilerismi? Eýse türkmeniň «Hudaýa ynansaň ynan welin, eşegiňem
berk duşa» diýen nakyly munuň tapawudyny iň ýönekeý dilde
aýyl-saýyl edip bermeýärimi näme?

Has TÜRKMEN. Filosofiýa